

Медичне право

УДК: 616-035.7:347.56

ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА МЕДИЧНУ ПОМИЛКУ

В.О. Савченко

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Відповідальність медичних працівників має безліч нюансів. У законодавстві України не розкриті багато питань, пов'язаних з даною темою. У певній мірі, дана проблематика розглянута кримінальним правом, але адміністративна й особливо цивільна сфера правовідносин містять безліч правових прогалин. Особливість регулювання питання відповідальності медичних працівників полягає в тім, що вони є спеціальними суб'єктами правовідносин, а значить мають особливі права й обов'язки, їхній статус окремо розглядається законодавцем. Саме в контексті розуміння медичних працівників, як спеціальних суб'єктів правовідносини варто розглядати питання про їхню правову відповідальність.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: відповідальність медичних працівників, медична помилка, «право на здоров'я»

ПРАВОВАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА ВРАЧЕБНУЮ ОШИБКУ

В.А. Савченко

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина

Ответственность медицинских работников имеет множество нюансов. В законодательстве Украины не раскрыты многие вопросы, связанные с данной темой. В определенной мере, данная проблематика изучена уголовным правом, но административная и особенно гражданская сфера правоотношений содержит множество правовых пробелов. Особенность регулирования вопроса ответственности медицинских работников заключается в том, что они являются специальными субъектами правоотношений, а значит обладают особыми правами и обязанностями, их статус отдельно рассматривается законодателем. Именно в контексте понимания медицинских работников, как специальных субъектов правоотношения следует рассматривать вопросы об их правовой ответственности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: ответственность медицинских работников, врачебная ошибка, «право на здоровье»

LEGAL RESPONSIBILITY FOR MEDICAL ERROR

V.A. Savchenko

V.N. Karazin Kharkov National University, Ukraine

Responsibility of medical workers has set of nuances. In the legislation of Ukraine many questions connected with the given theme are not opened. In the certain measure, the given problematics is studied by criminal law, but administrative and especially civil sphere of law contains set of legal blanks. Feature of regulation of a question of responsibility of medical workers consists that they are special subjects правоотношений so possess the special rights and duties, their status is separately considered by the legislator. In a context of understanding of medical workers as special subjects law it is necessary to consider questions on their legal responsibility.

KEY WORDS: responsibility of medical workers, medical error, «right on a health»

Кожна людина має право на такий життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний нагляд і необхідне соціальне обслуговування, що необхідний для підтримки здоров'я й добробуту його самого і його родини. Основний закон країни, досліджуючи норми міжнародного права, включає в обов'язок держави охорону здоров'я людей [1]

Людина, його життя й здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [2]. Ці слова закріплені на початку головного

нормативно правового акту – Конституції України. Але всі ці найважливіші права людини й громадянина можуть бути порушені внаслідок лише однієї помилки.

Дана тема, є актуальною не тільки зараз і не тільки в Україні. Напевно, з появи перших лікарів, люди намагаються вирішити питання, яку відповідальність, і чи повинен взагалі, нести лікар, що допустив помилку.

Визначення відповідальності медичних працівників

Відповідальність – одна з основних юри-

дичних категорій, широко використовується в правозастосовній діяльності. Однак сам термін «відповідальність» багатозначний й розуміється в різних аспектах. Можна розрізняти соціальну, моральну, політичну, юридичну відповідальність. Соціальна відповідальність – узагальнююче поняття, що включає всі види відповідальності в суспільстві. Із цього погляду моральна і юридична відповідальність – різновиди (форми) соціальної відповідальності. Відповідальність у сфері медичної діяльності – це варіант юридичної відповідальності, який виникає внаслідок порушення у галузі майнових або особистих немайнових благ громадян у сфері охорони здоров'я і який полягає переважно в необхідності відшкодування шкоди [3].

Юридична відповідальність, безумовно, завжди пов'язана з державним примусом, однак далеко не будь який захід державно-примусового впливу на правопорушника одночасно є й мірою відповідальності. Так, примусове виконання наявного у особи обов'язку, наприклад повернення взятої їм у борг суми за рішенням суду, навряд чи можна вважати мірою його відповідальності перед позикодавцем, тому що порушник у цьому випадку лише примусово зобов'язується до виконання свого обов'язку й не несе ніяких несприятливих наслідків свого неналежного поводження.

Таким чином, юридична відповідальність являє собою одну з форм державно-примусового впливу на порушників норм права, що полягає в застосуванні до них передбачених законом санкцій – мір відповідальності, що тягнуть для них додаткові несприятливі наслідки.

Принципи й права громадян при наданні медико-соціальної допомоги в Україні, збігаються із закріпленими у Російській Федерації. Законодавець, закріпив права громадян при наданні медико-соціальної допомоги:

- поважне й гуманне відношення з боку медичного персоналу до пацієнтів;
- вибір лікаря з урахуванням його згоди;
- вибір лікувально-профілактичної установи відповідно до договорів медичного страхування;
- відповідні санітарно-гігієнічні вимоги до умов обстеження й лікування;
- проведення на його прохання консилиуму й консультації інших фахівців;
- полегшення болю, пов'язаної із захворюванням або медичним втручанням;
- збереження в таємниці інформації про факт обігу за медичною допомогою про стан здоров'я, діагнози й інших відомостях, отриманих при його обстеження й лікуванні;

- інформована добровільна згода на медичне втручання;
- відмова від медичного втручання;
- одержання інформації про свої права й обов'язки та про стан свого здоров'я, а також вибір осіб, яким в інтересах пацієнта може бути передана ця інформація.

У випадках несприятливого прогнозу розвитку хвороби інформація повинна повідомлятися в делікатній, доступній формі громадянину, членам родини або особі, що був названий хворим для передачі інформації [4].

Розглядаючи дану проблему, у першу чергу, зтикаєшся з тим, що законодавство України не закріплює «право на здоров'я», воно лише закріплює ряд прав пов'язаних зі здоров'ям (право на інформацію про стан здоров'я, право на таємницю про стан здоров'я, право на медичну допомогу, право на охорону здоров'я, ведення актів цивільного стану [5] та інше).

Позиція українського законодавця є не тільки невиправданою, але й такою, що безпідставно звужує обсяг і зміст існуючих можливостей особи щодо власного здоров'я, більшою мірою переводячи їх у характер прав, які носять охоронний характер. Така правова регламентація є фактичним підсумовуванням відповідних положень Конституції України [2].

Вищевказане, настановує на думку, що чинне законодавство України повинне закріплювати не ряд прав у сфері охорони здоров'я фізичної особи, а в першу чергу, право на здоров'я, з огляду на його активний і пасивний зміст [6]. А всі зазначені вище права у сфері охорони здоров'я, повинні закріплюватися лише виходячи з правової регламентації саме права на здоров'я.

Особливості лікарської помилки

Особливістю лікарської помилки є неможливість для лікаря будь-якої спеціальності її передбачити, а надалі запобігти наслідкам. У практиці юристів і медичних працівників до лікарських помилок відносять незлочинну оману лікаря в його професійній діяльності, якщо при цьому виключається недбалість, несумлінність, недбалість, самовпевненість, байдужість [7]. Проблема полягає в тому, що саме поняття лікарської помилки не закріплене в жодному з документів, що регламентують охорону здоров'я. Але не дивлячись на це, визначення міститься в інших (не офіційних) джерелах. Так, лікарська помилка визначається як помилка лікаря при виконанні своїх професійних обов'язків, що є наслідком сумлінної омани й не утримуючого складу злочину або ознак провин [8]. Інше розпо-

всюджене визначення таке, лікарська помилка – невірне визначення хвороби Лікарем (діагностична помилка) або невірний лікарський захід (операція, призначення ліків й ін.), обумовлені сумлінною оманю лікаря [9].

Причини помилок можуть бути об'єктивними й суб'єктивними. Перші найчастіше пов'язані зі зміною поглядів на лікування певного захворювання та взагалі, недостатнім рівнем знань.

Так, наприклад, комплекс лікувальних заходів, що вважався раціональним недавно, з позицій новітніх досягнень науки може бути кваліфікований як помилковий [7]. Сюди ж відносяться помилки, допущені лікарями в процесі їхнього спілкування з пацієнтами внаслідок недотримання основних деонтологічних принципів.

Розглядаючи проблему лікарських помилок, треба виділити деякі основні положення:

- 1) у світі не існує загальноприйнятого визначення лікарської помилки;
- 2) кримінальні кодекси жодної держави не містять даного визначення;
- 3) юридично найбільш відповідальним моментом є диференціація помилки від елементарного неуцтва, недбалості, злочину;
- 4) у медицині є фактор випадковості, який буває важко прогнозувати і який може обумовити непередбачені наслідки;
- 5) проблему лікарських помилок не можна зводити тільки до питань діагностики й лікування;
- 6) у світі не існує держави, лікарі якої не допускають помилок [10].

Теоретично, за кожен випадок незадовільного лікування, можна залучати лікаря до відповідальності.

З однієї сторони можна розглядати помилку, з погляду цивільного законодавства, навіть починаючи з неналежного виконання договору про надання послуг (у приватних клініках), а з іншої, у Кримінальному кодексі близько 30 статей по яких можна залучити лікаря до відповідальності. От деякі з них: ненадання допомоги хворому медичним працівником; неналежне виконання професійних обов'язків медичним працівником; порушення прав пацієнта; службова недбалість [11]. І в той же час в Україні дотепер не існує узагальнення судової практики стосовно проблеми лікарських помилок. Не розглянута ця проблема навіть в оглядових листах Верховного суду. У Росії, де такі обіги є, Верховним судом визначено, що лікарські помилки можуть включати застосування до

них цивільно-правової відповідальності [12]. У США лікарські помилки розслідують військові медики. При виявленні помилки з вини лікаря його позбавляють ліцензії на право роботи [13].

Слід зазначити, що в останні роки, починає з'являється практика надання пацієнтам які надійшли, можливості підписання договору, у якому описані можливі негативні наслідки або погіршення непередбачені при лікуванні. Підписавши такий договір, пацієнт втрачає правового захисту, він погоджується на лікування, незважаючи на можливі наслідки. Дані договори знімають з лікаря юридичну відповідальність. Але цей договір стосується лише ризиків по проведенню небезпечних процедур та лікуванню пацієнтів, що перебувають у тяжкому стані.

«Глобальний лікарський експеримент» – так охарактеризована ситуація у вітчизняній медицині. Сердюк В. зазначає, що за 4 роки роботи Всеукраїнської ради по захисту прав і безпеки пацієнтів надійшло близько 4 тис. обігів пацієнтів, які так чи інакше зіштовхнулися із проявом медичної недбалості, непрофесіоналізму або цілеспрямованої шкоди. Причому кількість обігів тільки росте [14]. Але зазначені дані не є невичерпними та можуть носити певні погрішності.

В свою чергу, слід зазначити, що у США доля лікарських помилок складає 3-4% з загальної медичної практики, у Великобританії – 5%, у Франції – 3%. У Великобританії від лікарських помилок, щорічно вмирають до 70 тис. людей, у США за різними оцінками – 50-100 тисяч [13].

Як правильно відзначив Зальмуни Ю.С., «...питання про відповідальність лікарів за свої помилки має багатовікову історію – воно так само старе, як і сама медицина» [15].

В свою чергу, Рудий В. зазначає, що всі лікарі в державних лікарнях і поліклініках – наймані робітники й, по ідеї, відповідальність за їхні помилки й за той збиток, що вони нанесли здоров'ю пацієнта, повинне нести медична установа. Однак стягнути плату з установи, у якому працює лікар, дуже важко. Переважна більшість лікарень мають статус бюджетної установи, утримуються за рахунок засобів державного або місцевого бюджетів, яких не завжди вистачає навіть на те, щоб виплачувати зарплату медикам [15].

Важливими є підстави визнання відсутності провини «здійснювача шкоди», що спричиняє відсутність складу злочину. Лікар у таких випадках звільняється від адміністративної й кримінальної відповідальності [13]. Але це питання усе ще залишається спірним. Так, лікувальна установа визнається винною, якщо встановлено вину її працівників у за-

подіяння шкоди здоров'ю пацієнта. Вина може бути виражена у формі умислу або необережності. Про умисел мова йде у випадках, коли медичний працівник усвідомлював протиправність дій, які здійснював, і бажав настання пов'язаного з цими діями результату. Необережна форма вини полягає у тому, що медичний працівник:

- а) передбачив настання шкідливих наслідків, але самовпевнено сподівався на їх відвернення;
- б) не передбачив настання шкідливих наслідків, хоча за необхідної уважності та завбачливості повинен був і міг передбачити їх [3].

Згідно з цивільним законодавством, діє принцип презумпції вини заподіювача шкоди при наданні медичної допомоги, тому відсутність вини доводиться особою, яка вчинила правопорушення. Особа (фізична чи юридична) звільняється від відповідальності по відшкодуванню шкоди, якщо доведе, що остання заподіяна не з її вини [3].

Рудий В. вважає, що лікарі найчастіше навмисне піддають здоров'я пацієнта небезпеці. «Мова йде про призначення необґрунтованих діагностичних і лікувальних втручань, аналізів, рентгенівських обстежень, прописуванні непотрібних дорогих медикаментів. Не секрет, що багато хто з наших лікарів фактично працюють дистриб'юторами фармацевтичних компаній, що, взагалі ж, у цивілізованих країнах заборонено законом». На думку фахівця, вирішити проблему може введення в Україні страхування професійної відповідальності лікаря: «Для використання цього інструмента потрібний спеціальний закон. І це питання вже не раз піднімалося, однак політики, видимо, ще не готові до розуміння проблеми. Не дуже привітають таку ініціативу самі медики – адже тоді кожному з них прийде оплачувати страхування своєї професійної відповідальності із власної кишені. Саме тому їх цілком улаштовує існуюче положення речей, коли стягнути збиток з конкретного винуватця практично неможливо, навіть звернувши позов на офіційну зарплату лікаря або його майно» [14]. Але цю думку не можна сприймати як цілком та остаточно вірну. Питання про професійне й загально медичне страхування є окремою масштабною сферою, розгляд якої вимагає власних досліджень і не є метою даної наукової статті.

Коноваленко О. зазначає, що приватні клініки звичайно видають компенсації добровільно, тому що побоюються за свій імідж, домогтися ж потрібного рішення суду або порушити кримінальну справу складно. Про-

куратура часто відмовляє у відкритті подібних справ або ж необґрунтовано їх закриває [14]. Але дане питання є спірним. По-перше, випадки виплат компенсації приватними клініками реально існують, але найчастіше вони на пряму залежать від суми компенсації. По-друге, питання відповідальності медичних працівників зв'язані не тільки із приватними клініками, але й з державними. У третій, якщо прокуратура необґрунтовано відмовляє в порушенні або закриває подібні справи, то в такому випадку можна подавати скарги й позови щодо діяльності прокуратури. Звичайно, даний процес є трудомістким і займає багато часу, але за свої права потрібно боротися, і це стосується як постраждалих пацієнтів, так і медичних працівників.

Сидорович Ю. С. зазначає, що вже давно виникло актуальне запитання про законодавче закріплення не тільки самого поняття «медична помилка», але й розмежування її від нещасного випадку, недбалості й заподіяння смерті по необережності, заподіяння тяжкого або середньої ваги шкоди здоров'ю по необережності, а також цивільно-правової відповідальності медичних працівників за медичну помилку з обліком як юридичних, так і медичних особливостей [16]. Зазначена теза, стосується Росії, але я вважаю, що ці підстави та аргументи актуальні і для України. Мабуть, навіть у більшій мірі.

Висновок

Підбиваючи підсумок вищесказаному, можна вважати, що лікарська помилка з погляду права – це безвинне заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта у зв'язку із проведенням лікувальних, діагностичних і профілактичних заходів.

Тому медичну помилку можна вважати найбільш суперечливим явищем медичної практики, що вимагає свого тлумачення як у теоретичному, так й у практичному значенні, а також юридичного закріплення.

Єдино правильним шляхом рішення проблем, пов'язаних з регулюванням питання відповідальності медичних працівників за вчинення лікарської помилки, є прийняття спеціального закону та кодифікація існуючих нормативно-правових актів, що регулюють медичні правовідносини. У зазначеному законі, серед іншого, необхідно чітко визначити поняття лікарської помилки, ознаки для її кваліфікації, види правової відповідальності, закріпити права та обов'язки медичних працівників. Тільки таким чином може вирішитися проблема розуміння й кваліфікації відповідальності лікарів, а також компенсації заподіяної ними шкоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Всеобщая декларация прав человека [Электронный ресурс] – Электронная база данных «Инфо-диск: Юридическая база». – 2009.
2. Конституція України : за станом на 2005 р. – Х.: «Право». – 2005. – 90 с.
3. Стеценко С. Г. Медичне право України: підруч. / С. Г. Стеценко, В.Ю. Стеценко, І.Я. Сенюта. – К.: Всеукраїнська асоціація видавництва «права Єдність», 2008. – 507 с.
4. Леонтьев О. В. Правовые аспекты деятельности врача лечебного профиля [Электронный ресурс] / О. В. Леонтьев, С. А. Бойцов, Д. В. Леонтьев. – Режим доступа: <http://www.doktor.ru>
5. Граждански кодекс Украины : по состоянию на 1 июня 2005 г. – Х.: ООО «Одиссей». – 2005. – 400 с.
6. Стефанчук Р.О. Здоров'я фізичної особи, як об'єкт особистих немайнових прав [Електронний ресурс] / Р.О. Стефанчук / – Режим доступа: http://www.yurincom.com/ua/analytical_information/?id=619&print=1
7. Эльштейн Н.В. Медицинская этика и современность. / Н.В. Эльштейн / Клиническая медицина. – Т.78, № 11. – 2000.
8. Акопов В.И. Право в медицине / В.И. Акопов, Е.Н. Маслов – М.: Книга-сервис. – 2002.
9. Юридический словарь / [ред. П.И. Кудрявцева]. – М., 1956.
10. Эльштейн Н.В. Современный взгляд на врачебные ошибки. / Н.В. Эльштейн / Терапевт. – № 8. – 2005.
11. Уголовный кодекс Украины : по состоянию на 15 февраля 2007 г. – Х.: ООО «Одиссей». – 2005. – 271 с.
12. Антонов С. В. Медична помилка: юридичний аспект / С. В. Антонов / Управління закладом охорони здоров'я. – № 8. – 2007.
13. Черников Е. Э. Врачебная ошибка: невежество или халатность [Электронный ресурс] / Е.Э. Черников, М.М. Зарецкий, Н.М. Черникова. – Режим доступа: <http://www.umj.com.ua/archive/70/1402.html>
14. Кашликов А. Цена ошибки [Электронный ресурс] / А. Кашликов. – Режим доступа: http://profil-ua.com/index.phtml?action=view&art_id=59
15. Зальмунин Ю.С. Врачебные ошибки и ответственность врачей (по материалам Ленинградской судебно-медицинской экспертизы): автореф. дис. на получение науч. степени канд. мед. наук / Ю.С. Зальмунин. – Л., 1959.
16. Сидорович Ю. С. Гражданско-правовая ответственность за медицинскую ошибку : автореф. дис. на здобуття наук. Ступеня канд. юрид. наук : спец. 05.02.08 / Ю. С. Сидорович. – Москва, 2005.

© Савченко В.О., 2009

УДК: 616-035.7:347.56 (091)

ЛІКАРСЬКА ПОМИЛКА: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ*В.О. Савченко*

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Україна

Із давніх часів людей оточували хвороби. У спробі зцілення вони зверталися до людей. З появою перших лікарів, виникло запитання про їхню відповідальність. Люди готові були віддати все своє майно заради зцілення. Але що робити з лікарем, якщо він зробив помилку, яка потягла за собою погіршення здоров'я або смерть. Певні культури й народи, діяли по-різному. Інститут відповідальності медичних працівників розвивався, еволюціонував, вбираючи в себе принципи минулого й створюючи нові.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інститут відповідальності, лікарська помилка, історія розвитку, причини помилок

ВРАЧЕБНАЯ ОШИБКА: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ*В.А. Савченко*

Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина, Украина

С древних времен людей окружали болезни. В попытке исцеления они обращались к людям. С появлением первых врачей возник вопрос, об их ответственности. Люди готовы были отдать все свое имущество ради исцеления. Но что делать с врачом, если он совершил ошибку, повлекшую ухудшение здоровья или смерть. Определенные культуры и народы, действовали по-разному. Институт ответственности медицинских работников развивался, эволюционировал, вбирая в себя принципы прошлого и создавая новые.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: институт ответственности, врачебная ошибка, история развития, причины ошибок